

Sananmuodostuksellinen katsaus pohjoismansin neologismeihin

I. Johdanto

Mansi on Länsi-Siperiassa puhuttu vähemmistökieli, jolla on varovaisen arvion mukaan noin 1000 puhujaa: luku perustuu Venäjän federaation vuoden 2010 väestönlaskennan tuloksiin. Mansi kuuluu suomalais-ugrilaisen kielikunnan ugrilaiseen haaraan yhdessä hantin ja unkarin kanssa ja muodostaa yhdessä hantin kanssa obinugrilaisen alahaaran. Mansilla on vielä 1900-luvun alussa ollut neljä päämurretta: pohjoinen, itäinen, eteläinen ja läntinen. Tällä hetkellä vain pohjoista päämurretta, tarkemmin sanottuna Sosva-joen alueen murretta puhutaan.

Mansilla on vuosisatojen kuluessa ollut kontakteja mm. muiden suomalais-ugrilaisien kielten (komi, hanti, nenetsi) sekä turkkilaiskielten kanssa. Venäläiskontaktit ovat alkaneet 1600-luvulla ja tasaisesti voimistuneet (ks. esim. Kálmán 1961, Bakró-Nagy 2018). Tällä hetkellä koko mansiyhteisö elää voimakkaan venäläistymispaineen alla. Mansin kieltä puhutaan sekä perinteisissä kylissä että kaupungeissa, mutta venäläinen vaikutus on voimakasta, koska manskia opetetaan kouluissa vain vapaaehtoisena vieraana kielenä parin viikkotunnin verran. Mansiksi ilmestyy yksi sanomalehti kaksi kertaa kuukaudessa. Hallinto ja muu asioiden hoito tapahtuvat pääasiassa venäjäksi.

Tässä artikkelissani tarkastelen lyhyesti mansin kieleen viimeisen noin sadan vuoden aikana tulleita uudissanoja eli neologismeja sananmuodostustapojen ja semantiikan kannalta. Olen sisällyttänyt aineistooni sanomalehtiteksteissä esiintyviä uudissanoja, jotka liittyvät moderniin elämään: teknologiaan ja tietotekniikkaan, yhteiskuntaan ja hallintoon, lääketieteeseen ja terveydenhuoltoon sekä ammatteihin, kulttuurielämään, koulutukseen ja tieteeseen.

Tutkimuksen päämääränä on vastata kahteen kysymykseen:

1. Kuinka mansin kielen uudissanat jakautuvat venäläisperäisiin, omaperäisiin ja kenties muihin ryhmiin?
2. Onko sananmuodostustavan ja semantiikan välillä havaittavissa yhteyttä?

Venäjän lisäksi muita mahdollisia lainanantajakieliä ei ole huomioitu, koska niiden edustus aineistossa on olematon.

2. Uudissanoista ja niiden tutkimuksesta

Kuten esim. Häkkinen (1997: 85–87) on todennut, kieleen tulee uusia sanoja ennen kaikkea yhdyssanoja ja johdoksia muodostamalla, toisten kielten sanoja lainaamalla sekä joskus myös kokonaan uusia perussanoja keksimällä. Uudissanat eli neologismit yleensä määritellään kieleen hiljattain tulleiksi tai vielä vakiintumattomiksi sanoiksi. Esim. Bolganbaev (1988) määrittelee neologismin näin:

Neologisms are words that have appeared in a language in connection with new phenomena, new concepts... but which have not yet entered into the active vocabularies of a significant portion of the native speakers of the language.

Samoin Fischer (1998) esittää seuraavan määritelmän:

A neologism is a word, which has lost its status of a nonce-formation but is still one, which is considered new by the majority of the members of a speech community.

Yllä olevissa määritelmässä korostuu toisaalta se seikka, että neologismit ovat sidoksissa uusiin kulttuurikäsitteisiin ja ilmiöihin, toisaalta se, että neologismit eivät ole vielä kieleen vakiintuneita. Sidonnaisuus uusiin kulttuurikäsitteisiin on lähtökohtana omassa aineistossanikin, joka keskittyy 1900- ja 2000-lukujen muuttuvaan yhteiskuntaan ja kulttuuriin. Mansilaisyhteisölle tämä kulttuuri on tullut lähes yksinomaan venäläisen yhteiskunnan välityksellä. Aineiston rajaaminen ei ole tässä tapauksessa yksioikoisen helppoa, eikä sanan ikää pysty vähemmän dokumentoidussa kielessä aina määrittelemään tarkasti. Lähtökohtana tässä tutkimuksessa onkin kerätä sellaiseen temaattisiin ryhmiin kuuluvia sanoja, jotka ovat käsitteinä syntyneet vasta viimeisen sadan vuoden aikana. Kaikki aineistoni sanat eivät välttämättä enää tässä vaiheessa (2020) täytä yllä esitettyjä määritelmiä, mutta niihin liittyvien käsitteiden perusteella tiedämme, että kyseisessä merkityksessä sana on ollut uudissana viimeisen noin sadan vuoden kuluessa.

Kuten sanastoa yleensä, myös uudissanastoa voi lähestyä esim. sanojen funktioiden, muodon, alkuperän tai rakenteen kannalta. Oma tutkimukseni keskittyy ennen kaikkea muotoon ja alkuperään. Edelleen muotoon ja alkuperään perustuvan tutkimuksen piiriin kuuluvat yhdyssanat, johdokset, semanttiset neologismit eli metaforat ja metonyymit sekä kokonaan uudet sanat. Smyk-Bhattacharjee (2009: 36), viitaten Helfrichiin (1993), toteaa, että neologismit voi jakaa ainakin neljään ryhmään:

1. Morfologiset neologismit
2. Semanttiset neologismit
3. Lainasananeologismit
4. Uudet keksityt sanat

Oma tutkimukseni noudattelee samaa jakoa, vaikka terminologiassa olenkin päätyntä pienin eroavuuksiin: puhun johdoksista ja yhdyssanoista (morfologinen neologismi), metaforista (semanttinen neologismi) ja lainasanoista. Käytän siis osittain suppeampia ja tarkempia termejä kuin Smyk-Bhattacharjee. Ajoittain nämä ryhmät myös ovat päällekkäisiä: metaforat usein myös sisältävät johdoksia ja yhdyssanoja, yhdyssanan toinen osa voi olla lainasana jne. Uusia keksittyjä sanoa (*coinage*) en toistaiseksi käsittele, koska niitä aineistossa ei ole.

Tämän artikkelin luvussa 4 ja sen alaluvuissa esittelen aineistoni sekä sananmuodostustapojen mukaan jaoteltuna että semanttisiin ryhmiin jaettuna. Tutkimuksen punaisena lankana on tarkastella mahdollista korrelaatiota näiden jaottelujen välillä.

3. Tutkimusaineisto

Tutkimusaineistoni on kerätty maailman ainoasta mansinkielisestä sanomalehdestä: *Луимā сэрипос* [Lüimā Sēripōs] (LS) ilmestyy Hanti-Mansijskissa kahdesti kuussa ja on luettavissa myös verkossa.¹ Aineistonkeruussa on keskitytty nimenomaan tiettyihin teemoihin (ks. alla). Aineisto on kerätty lehden vuosikerroista 2014, 2018 ja 2019, ja se kattaa yhteensä 500 sana-artikkelia.

Sanat on jaoteltu sekä muodostustavan että semanttisten ryhmien mukaan. Sanastoaineisto edustaa seuraavia semanttisia ryhmiä: ammatit (16,5 %), teknologia, tietotekniikka ja Internet (11,5 %), yhteiskunta ja hallinto (43 %), koulutus, kulttuuri ja tiede (22 %) sekä terveydenhuolto ja lääketiede (7 %). Lisäksi olen jaotellut aineiston sananmuodostustapojen perusteella kolmeen pääryhmään: venäläisiin lainoihin (39 %), mansilaisperäisiin sanoihin (22 %) ja kaksikielisiin yhdyssanoihin (39 %). Jako perustuu omiin havaintoihini aineiston luonteesta. Edelleen pääryhmät jakaantuvat oman luokitteluni mukaan alaryhmiin seuraavasti:

1. <<http://www.khanty-yasang.ru/luima-seripos/>>

1. Venäläiset lainat
 - Puhtaasti venäläiset
 - Venäjän kautta muista kielistä tulleet (*second-hand loan words*)
2. Mansinkieliset sanat
 - Metaforat
 - Yhdyssanat
 - Johdokset
3. Kaksikieliset yhdyssanat
 - Mansinkielinen perusosa, venäjänkielinen määriteosa
 - Venäjänkielinen perusosa, mansinkielinen määriteosa
 - Muut

4. Sananmuodostuksellinen katsaus aineistooni

Seuraavissa alaluvuissa esittelen aineistoni semanttisiin ryhmiin jaoteltuna. Jokaisen semanttisen ryhmän kohdalla esittelen, kuinka siihen kuuluvat sanat jakautuvat kolmen edellä mainitun sananmuodostuksellisen pääryhmän kesken. Sanaesimerkkien lisäksi yksittäisistä sanoista annetaan lause-esimerkkejä aidoissa käyttötilanteissa.

4.1. Sananmuodostustyyppien suhteellinen esiintyminen eri semanttisissa ryhmissä

4.1.1. Ammattinimet

Aineistossani esiintyvistä ammattinimistä 33 % on suoraan venäjämästä lainattuja, 28 % edustaa vanhoja mansin kielen sanoja uudessa merkityksessä ja 39 % on kaksikielisiä yhdyssanoja.

Paljon venäläisiä ammattinimiä on omaksuttu mansin kieleen sellaisenaan: *лэ́ккар* 'lääkäri', *поэ́т* 'runoilija', *фэ́льдшер* 'kylissä kiertävä lääkintäapulainen/kätilö', *моря́к* 'merimies', *автомехани́к* 'automekaanikko', *актё́р* 'näyttelijä' jne. Venäjänkielisiä ammattinimiä myös käytetään ja taivutetaan mansinkielisen tekstin joukossa normaalisti eri sijamuodoissa, erilaisin johtimin ym. Esim.

- (1) *Школа* *а́стла-с* *ос* *автомехани́к-ыг*
 koulu *пäättää-PT* ja *automekaanikko-TRANSL*

хани́цтахта-с.
opiskella-PT

(LS 12/2013)

'[Hän] kävi koulun loppuun ja opiskeli automekaanikoksi.'

Puhtaasti mansilaisperäiset ammattinimet ovat yleensä ammatin luonnetta konkreettisesti kuvailevia yhdyssananoja tai sanaliittoja: *нэтак хаснэ хум* 'kirjailija' [kirjaa kirjoittava mies], *лэххал тотнэ хөтпа* 'toimittaja' [uutisia tuova henkilö], *най харыгтан мэхум* 'palomies; palokunta' [tulta sammuttavat ihmiset], *вөр үргалан хөтпа* 'metsänhoitaja' [metsää valvova henkilö] jne. Yhteistä tälle ryhmälle on verbipartisiipin käyttäminen kuvaamassa työhön liittyvää toimintaa sekä yhdyssanan/sanaliiton perusosana toimiva ihmiseen (mies/nainen/henkilö/väki) viittaava substantiivi.

Kaksikielisistä yhdyssanoista taas esiintyy kahta selkeää alatyyppeä. Näistä ensimmäisessä on määriteosana toimiva venäjänkielinen ammattinimi sekä mansinkielinen perusosa, joka viittaa ihmiseen tai henkilöön: *юрист-хөтпа* 'juristi' [juristi-henkilö], *учёный ойка* '(miespuolinen) tutkija', *жюри хөтпа* 'arviointiraadin jäsen' [jury-henkilö], *яныг лэхкар-хөтпа* 'ylilääkäri' [suuri lääkäri-henkilö]. Tämä tyyppi on aineistossani hyvinkin produktiivinen ja hyvin säännönmukainen. Ominaista tyyppille on, että määriteosana toimivan venäjänkielisen ammattinimen merkitys siirtyy koko yhdyssanan merkitykseksi: mansinkielinen perusosa toimii lähinnä "muuntajana", jolla termi sopeutetaan mansin kieleen.

Toisessa kaksikielisten yhdyssanojen tyyppissä perusosan muodostaa edelleen henkilöön viittaava mansinkielinen sana, mutta määriteosa on venäjänkielisestä tekemisen kohteeseen viittaavasta ja mansinkielisestä partisiipista koostuva: *кина вэрнэ мэхум* 'elokuva-alan ammattilaiset' [elokuvia tekevät ihmiset], *газ нөх-винэ мэхум* 'kaasunporaajat' [kaasua ylös tuovat ihmiset]. Tämän tyyppin ja puhtaasti mansinkielisten termien välillä on selvää rakenteellista yhtäläisyyttä: molemmissa käytetään partisiipin avulla tapahtuvaa toiminnan tai funktion kuvailua.

4.1.2. Teknologia ja tietotekniikka

Tässä tutkimuksessa olen lajitellut kaikenlaisen teknologiaan, tietotekniikkaan ja Internetiin liittyvän sanaston samaan temaattiseen ryhmään. Ryhmä on siis laaja ja kattaa sanastoa aina laajakaistoista öljynporaukseen. Tässä yhteydessä jako on kuitenkin riittävä. Teknologiaan ja tietotekniikkaan liittyvästä sanastosta jopa 44 % on suoraan venäjältä lainattu, 36 % edustaa mansilaisperäisiä sanoja, ja 20 % on kaksikielisiä yhdyssanoja.

Venäläisiin lainoihin sisältyy runsaasti perin kansainvälisiä sanoja kuten *интернет* 'Internet', *информационный технология* 'informaatioteknologia', *телефон* 'puhelin' jne. sekä enemmän slaavilaisessa kontekstissa tunnettuja sanoja kuten *полиграфия* 'kirjapaino', *вертолёт* 'helikopteri'. Osa on siis ns. toisen käden lainoja eli venäjän kautta esim. englannista tulleita.

Uusille käsitteille on kuitenkin myös kehitetty mansinkielisiä vastineita, ennen kaikkea metaforia, metonyymejä tai yhdyssanoja kuten *ицхипын* 'Internet' [maaginen/ihmeellinen asia], *кэр-квэлг* 'laajakaista', *мā-вөй* 'öljy' [maavoivi], *мā-вөй нөх-винэ* 'öljynporaus' [öljyn ylös ottaminen], *найнос* 'sähkö' [tulen valo]. Edelleen nämä termit voivat toimia laajempien sanaliittojen osina: *найнос вэрнэ станция* 'sähkölaitos', *Skype ицхипын ут* 'Skype-yhteys', *ицхипын камера* 'web-kamera' jne.

- (2) *Ань ос йилъпи ицхӕйтыу камера-т ӕнтт-уӕкве*
 nyt ja uusi Internet kamera-PL rakentaa-INF
пат-ӕв, (LS 10/2016)
 alkaa-2PL
 'Nyt alamme myös rakentaa uusia web-kameroita.'

Tämän alan kaksikielisissä yhdyssanoissa ovat edustettuina sekä mansinkieliset perusosat ja venäjänkieliset määriteosat että toisin päin: *интернет-лӕс* 'verkkosivu', *мӕ-вӕй нӕх-винӕ компаниан* 'öljynporausyhtiö'.

Tämän temaattisen ryhmän osalta aineistossa esiintyy paljon sananmuodostusryhmien keskinäistä variaatiota: esim. Internetiin voidaan viitata sekä kansainvälisellä termillä *интернет* että mansinkielisellä uudella termillä *ицхӕйтыу*. Sähkövirtaan viitataan sekä mansilaisella sanalla *нӕйтос* [tulen valo] että venäjän sanalla *электроэнергия*. Suullisten lähteiden perusteella osa mansinkielisistä termeistä kuitenkin on tietoisien kielenkehityksen tuloksena keksittyjä, eivätkä ne välttämättä ole kovin laajassa käytössä. Tästä syystä pieni selvennys voi olla lukijakunnalle tarpeellinen: joskus lehtitekstissä selvennetään mansilaisperäisen uudissanaman merkitystä venäläisen sanan avulla kuten esimerkissä (3).

- (3) *мӕхум ицхӕйтыу ут (интернет) хосыт рӕннитта-уӕкве*
 väki Internet yhteys (Internet) pitkin työskennellä-INF
пат-ӕгът. (LS 14/2015)
 alkaa-3PL
 '[– –] ihmiset alkavat tehdä töitä Internetin välityksellä.'

4.1.3. Yhteiskunta, lainsäädäntö ja hallinto

Yhteiskunnallisiin asioihin, lakiin ja hallintoon liittyvässä sanastossa prosenttiluvut jakaantuvat seuraavasti: venäläiset lainat 37 %, mansilaisperäiset sanat 19 % ja kaksikieliset yhdyssanat 44 %. Enemmistössä ovat siis kaksikieliset yhdyssanat.

Venäjänkielisessä aineistossa ovat erityisen edustettuina Venäjän valtakunnalliseen tai suuremman mittakaavan aluehallintoon liittyvät termit: *область* 'lääni', *округ* 'piirikunta', *президент Администрация* 'presidentin kanslia', *Общественный ос внешний связь департамент* 'Ulkoisten suhteiden osasto', *пенсионный фонд* 'eläkerahasto' jne.

Silti mansinkielisiäkin termejä – ennen kaikkea yhdyssanoja tai sanaliittoja – esiintyy. Tällaisia ovat esim. instituutioiden ja toimintojen nimet kuten *мӕнъ нӕврамыт кол* 'päiväkoti' [pienen lasten talo], *мӕ-вит ӕргалан вӕрмалъ* 'ympäristönsuojeluasiat', *мӕ-вит ӕргалан кол* 'ympäristönsuojelukeskus' ym.

Kaksikielisten lainojen osalta löytyy tässä ryhmässä kaksi hyvin selvää tendenssiä. Ensinnäkin instituutioihin tai julkishallinnon toimintoihin liittyvissä termeissä venäjänkielistä perusosaa usein määrittää mansinkielinen määriteosa: *щӕнъ лӕттыт*

үргалан Фонд 'alkuperäiskielten suojelujärjestö', *хаништан программа* 'opetusohjelma', *хаништан департамент* 'koulutusosasto'.

Toinen tyypillinen yhdyssanatyyppejä on jo ammattinimien (ks. 4.1.1) yhteydestä tuttu malli, jossa venäjänkieliseen asiakirjanimeen on liitetty mansin kielen sana *нэпак* 'kirja; kirje'. Näin siis venäjänkielinen asiakirjan nimi on siirtynyt yhdyssanan määriteosaksi, johon liittyy perusosana mansin sana *нэпак*. Tyyppejä on hyvin produktiivinen: *документ-нэпак* 'dokumentti', *полис-нэпак* 'vakuutuskirja', *виза-нэпак* 'viisumi', *реестр-нэпак* 'rekisteri', *диплом-нэпак* 'tutkintotodistus'. Rakenteellisesti kyse on samasta ilmiöstä kuin edellä esitetyissä ammattinimissä: venäjänkielinen termi siirtyy yhdyssanan määriteosaksi ja saa osakseen mansinkielisen perusosan. Venäjänkielisen alkuperäisen termin merkitys kuitenkin säilyy koko yhdyssanan merkityksensä. Jälleen mansinkielinen termi toimii enemmän kieleen sopeuttavana elementtinä.

4.1.4. Koulutus, kulttuuri ja tiede

Aineistossani koulutus, kulttuuri ja tiede on luokiteltu samaan temaattiseen ryhmään. Venäläisiä lainsanoja tämän ryhmän aineistosta on 44 %, mansinkielisiä sanoja 10 % ja kaksikielisiä yhdyssanoja 46 %. Kaksikieliset yhdyssanat muodostavat siis tässäkin ryhmässä enemmistön.

Venäjän kielestä on lainattu paljon tyypillisiä kulttuurisanoja: *стих* 'runo', *ансамбль* 'yhtye', *культура* 'kulttuuri', *литература* 'kirjallisuus', *университет* 'yliopisto', *семинар* 'seminaari', *мастер-класс* 'mestari luokka'. Sanoja taivutetaan mansinkielisin päättein täysin normaaliin tapaan:

- (4) *Тав ханты ос руц ләтү-ыл стих-ыт ханс-ыс.*
3SG hanti ja venäjä kieli-INSTR runo-PL kirjoittaa-PST.3SG
'Hän kirjoitti runoja hantin ja venäjän kielillä.' (LS 3/2014)

Mansilaisperäiset sanat ovat jälleen ensi sijassa yhdyssanoja, joilla konkreettisin ilmauksin kuvaillaan tarkoitteen funktiota: *эргын-ййквнэ кол* 'kulttuuritalo' [laulun ja tanssin talo], *няврамың павыл* 'lasten kesäleiri' [lapsikylä], *нэпак ловиньтан кол* 'kirjasto' [kirjojenlukutalo], *мир пусмалтан кол* 'terveyskeskus' [kansan parantamisen talo]. Samalla tavoin muodostettuja sanaliittoja löytyy myös alaluvussa 4.1.3 esiteltyjen yhteiskunnallisten sanojen joukosta.

- (5) *Мән округ-ув-т яныг үс-ыт манос мән*
1PL piirikunta-1PL-LOC suuri kaupunki-PL tai pieni
павыл-кве-т 237 нэпак ловиньт-ан кол ол-ы (LS 11/2014)
кыла-DIM-LOC 237 kirja lukea-PRS.PTCP talo olla-3SG
'Piirikuntamme kaupungeissa tai pikkukylissä on 237 kirjastoa.'

Kaksikielisiin yhdyssanoihin sisältyy jälleen paljon tapauksia, joissa venäjänkielinen termi on muuttunut yhdyssanan määriteosaksi ja täydennetty mansinkielisellä perusosalla (ks. myös 4.1.1, 4.1.3). Tässä temaattisessa ryhmässä perusosana toimii sana *кол*

'talo', jolla hyvin produktiivisesti tuotetaan instituutioiden ja rakennusten nimiä: *музей-кол* 'museo', *театр-кол* 'teatteri', *садик-кол* 'päiväkoti', *библиотека-кол* 'kirjasto', *интернат-кол* 'asuntola', *клуб-кол* 'kerhotalo', *консерватория-кол* 'konservatorio', *архив-кол* 'arkisto', *профсоюзов кол* 'ammattiyhdistyksen tilat' jne. Tässä ryhmässä voimme havaita, että *кол* esiintyy myös puhtaasti mansinkielisten sanaliittojen perusosana (ks. yllä).

Lisäksi on kaksikielisiä yhdyssanoja, joissa merkityksen kehittyminen ei noudata edellä mainittua kaavaa vaan venäjänkielinen määräiteosa todella toimii mansinkielisen perusosan määrittäjänä: *радио кол* 'radiotalo', *премия-олн* 'palkinto' [palkintoraha], *букварь-нэпак* 'aapinen; aapiskirja' jne.

Myös tässä ryhmässä eri termien välillä esiintyy paljon variaatiota. Kirjastoon voidaan viitata sekä mansinkielisellä sanalla *нэпак ловиньтан кол* [kirjojenlukutalo], venäjänkielisellä *библиотека*-termillä että kaksikielisellä yhdyssanalla *библиотека-кол*. Tulevissa tutkimuksissa olisikin kiintoisaa selvittää, kuinka eri alkuperää edustavat termit jakaantuvat esim. eri kontekstien kesken.

4.1.5. Terveydenhuolto ja lääketiede

Terveydenhuoltoon ja lääketieteeseen liittyvä koulutus ja kirjallinen materiaali on mansien osalta valtaosin venäjäksi, joten on ymmärrettävää, että venäjänkielisiä termejä käytetään kielessä paljon. Mansin kielelle ei ole kehitetty varsinaista tieteellistä terveysalan sanastoa, mutta arkipäivän käyttöön on myös omakielisiä sanoja. Venäjänkielisten lainojen osuus on tässä ryhmässä 49 %. Mansinkielisiä sanoja esiintyy 22 % ja kaksikielisiä lainoja 39 %.

Kuten ylempää käy ilmi, noin puolet lääketieteen ja terveydenhuollon sanastosta on lainattu suoraan venäjistä: *операция* 'leikkaus', *прививка* 'rokote', *пўльница* 'sairaala', *амбулатория* 'poliklinikka', *плавполиклиника* 'laivaklinikka', *ФАП-пўльница* (ФАП = *Фельдшерско-акушерский пункт*) 'synnytysairaala' jne.

(6)	<i>Шугур</i>	<i>пāвл-ув-т</i>	<i>ФАП-ыг</i>	<i>лāв-нэ</i>	<i>пўльница</i>
	Šugur	kylä-1PL-LOC	FAP-TRANSL	sanoa-PRS.PTCP	sairaala
	<i>ōл-ы,</i>	<i>тот</i>	<i>ам</i>	<i>щāня-г-ум+āща-г-ум</i>	<i>сac</i>
	olla-3SG	siellä	1SG	äiti-DU-1SG+isä-DU-1SG	molemmat
	<i>лāккар-ыг</i>	<i>рўнит-эг.</i>			(LS 14/2016)
	lääkäri-TRANSL	työskennellä-3DU			

'Šugurin kylässä on FAP-niminen sairaala, ja molemmat vanhempani työskentelevät siellä lääkäreinä.'

Jonkin verran sairaalaterminologiaa on kuitenkin käännetty myös mansiksi. Aineistosta löytyvät mm. muodot *якытлахтын нак* 'leikkaustaukaus' (> *якытлахты* 'leikata'), *пувласни-āгым* 'kasvainsairaus', *сым ос тēлтāрс āгм* 'sydän- ja verisuonitaudit'. Myös tässä yhteydessä variaatiota lainojen ja omaperäisten sanojen välillä esiintyy jopa samassa virkkeessä. Lauseessa (7) viitataan kirurgiseen toimenpiteeseen ensin venäläisellä lainasanalla ja sitten mansilaisella sanalla:

(7)	<i>Юи+овыл</i>	<i>хүрум</i>	<i>тāl</i>	<i>сыс</i>	<i>тыт</i>	<i>сāнқвāхвтам</i>
	kulunut	kolme	vuosi	aikana	tāällä	munuainen
	<i>йильнии-г</i>	<i>үнтт-ым</i>		<i>вāt</i>	<i>операция</i>	<i>мұсхалыг</i>
	uusi-TRANSL	asettaa-PST.PTCP	30	leikkaus	onnistuneesti	
	<i>вāр-ве-с,</i>	<i>ты</i>	<i>тāl</i>	<i>кит</i>	<i>якытлахт-ын</i>	
	tehdä-PASS-PST.3SG	tämä	vuosi	kaksi	leikata-PRS.PTCP	
	<i>накыг</i>	<i>ōл-с-ыг.</i>				(LS 6/2019)
	tapaus	olla-PST-3DU				

’Viimeisen kolmen vuoden aikana täällä on suoritettu 30 munuaisten-siirtoleikkausta, joista kaksi leikkaustapausta on ollut tämän vuoden puolella.’

Kaksikieliset yhdyssanat edustavat lähinnä tyyppiä, jossa venäjänkielistä perusosaa määritellään mansinkielisellä määriteosalla kuten *сым āгм пусмалтан пұлњица* ’sydäntautien sairaala’, *тāрвит āгмыт пусмалтан лāккар* ’erikoislääkäri’. Tämän tyyppisessä aineistossa korostuu se, miten itse esim. sairaalan tai lääkärin käsite on lainattu venäjältä, mutta ruumiinosien ja sairastamisen ilmaisuun on myös vanhaa omaperäistä sanastoa.

4.2. Aineiston yhteenveto ja tulokset

Aineistossa ovat verrattain tasaisesti edustettuina sekä mansinkieliset sanat, venäläiset lainasanat että kaksikieliset yhdyssanat. Koko aineistossa puhtaasti mansilaisperäisten sanojen osuus on 22 %. Mansilaisperäiset sanat eivät edusta enemmistöä missään temaattisessa ryhmässä. Sekä venäjänkielisten lainojen että kaksikielisten yhdyssanojen edustus on kummankin 39 % koko aineistosta, eli niiden esiintyvyys on määrältään identtinen. Venäläiset lainat edustavat enemmistöä kahdessa temaattisessa ryhmässä: 1) teknologia ja tietotekniikka (44 %) sekä 2) sairaanhoito ja lääketiede (47 %). Kaksikieliset yhdyssanat ovat enemmistönä kolmessa temaattisessa ryhmässä: 1) ammattinimet (39 %), 2) yhteiskunta, laki ja hallinto (45 %) sekä 3) kulttuuri ja koulutus (46 %).

Tällä perusteella voimme todeta, että venäjänkielisten lainojen osuus on suurimmillaan silloin, kun kyse on konkreettisista asioista kuten teknologiasta ja lääketieteestä. Yhteiskuntaan ja kulttuuriin liittyvissä aiheissa kaksikieliset yhdyssanat ovatkin jo enemmistönä. Toisin sanoen, mitä ihmiskeskeisempiin teemoihin (kuten kulttuuri, koulutus ja hallinto) mennään, sitä enemmän käytetään myös mansilaisperäisiä sanoja. Suullisen tietolähteen mukaan nämä kuitenkin ovat myös yhteiskunnan aloja, joiden parissa mansit eniten työskentelevät,² mikä on voinut osaltaan vaikuttaa omakielisen sanaston kehittymiseen.

Lisäksi aineistossa on havaittavissa tiettyjä tendenssejä. Useassa eri temaattisessa ryhmässä esiintyy kaksikielisiä yhdyssanoja, joissa on venäjänkielinen määriteosa sekä perusosana mansin sana *нāтак* (’kirja; kirje’), *кол* (’talo’) tai henkilöön viittaava

2. Csilla Horváth suullisesti, Leeuwarden, 5/2019.

sana kuten *хотна* ('henkilö'), *ойка* ('vanha mies'), *мāхум* ('väki'), *хум* ('mies') tai *нэ* ('nainen'). Kaikissa mainituissa tapauksissa yhdyssanan merkitys on käytännössä sama kuin venäjänkielisen määriteosan. Näin siis mansinkielinen perusosa toimii lähinnä mansin kieleen mukauttavana elementtinä: merkityksen kannalta mansinkielisellä perusosalla korkeintaan korostetaan, että kyseessä on henkilö, mies, nainen, rakennus, instituutio tai asiakirja.

Puhtaasti mansinkieliset ilmaukset taas ovat valtaosin useammasta osasta koostuvia yhdyssanoja tai sanaliittoja, joilla kuvaillaan tarkoitteen funktiota tai toimintaa mm. verbipartiisioppien avulla. Tällaisia esimerkkejä löytyy sekä hallinnosta: *мāк эрнэ нэтак* 'lakiasiakirja; asetus' [totuutta koskeva kirjelmä], *мирн нётмил вэрнэ департамент кол* 'sosiaalitoimisto' [kansalle apua tuottavan osaston talo], kulttuurin piiristä: *нэтак ловиньтан кол* 'kirjasto' että ammattinimikkeistä: *нэтак хаснэ хум* 'kirjailija'. Jonkin verran on myös metaforisia ja metonymisia yhdyssanoja, joilla kuvataan esim. tekniikan alan keksintöjä.

Tyyppillistä on myös, että samasta käsitteestä on rinnakkain käytössä sekä venäjänkielinen laina että mansilaisperäinen uudissana tai kaksikielinen laina. Tässä tutkimuksessa ei ole tarkasteltu jakaantumaa tarkemmin, mutta se on ehdottomasti tulevien tutkimusten aihe. Kiintoisaa on myös ilmaisutapojen moninaisuus ja se, miten omakielisilläkin ilmaisilla löydetään ilmaisuvoimaa ilman erikoissanastoa. Esim. elinsiirtoa käsittelevän lehtijutun otsikko on lehden venäjänkielisessä osiossa otsikoitu: *В Югре прошла успешная операция по пересадке печени* 'Jugrassa on suoritettu onnistunut maksansiirto', kun taas mansinkielisen version otsikko on: *элумхōлас йильпи мāйтыл вāрвес* 'Ihmiselle laitettiin uusi maksa'. Viimeksi mainittu otsikko on tuotettu käyttämättä ensimmäistään modernia lainasanaa. Silti lauseen sisältö on täysin asianmukainen.

5. Lopuksi

Tässä artikkelissa on esitelty aineistoni kokonaisuudessaan sekä sen jakautuminen eri semanttisiin ja sananmuodostuksellisiin ryhmiin. Artikkelin antaa kokonaiskuvan siitä, miten mansin kielen uusimmat sanastokerrostumat ovat muodostuneet, ja mitä jakaumasta voidaan päätellä. Tässä yhteydessä semanttisten tai sananmuodostukseen liittyvien ryhmien ominaisuuksia ei analysoitu kovin syvältä, vaan artikkelin fokus on sanan alkuperän ja semantiikan välisessä korrelaatiossa ja koko aineiston luokittelussa.

Moni ryhmä kaipaava vielä syvempää tarkastelua. Esim. produktiivisuutta ja esiintymistä pitää ehdottomasti tutkia tarkemmin niiden kaksikielisten yhdyssanojen osalta, joissa venäjänkielinen ammattinimi, instituution tai rakennuksen nimi tai asiakirjan nimi muuttuu yhdyssanan määriteosaksi saaden mukaansa mansinkielisen perusosan. Erityisen kiintoisaa olisi typologian keinoin huomioida, esiintyykö vastaavia yhdyssanoja muissa kielissä, ja onko tyyppi rajattu ainoastaan yhteen sosiolingvistiseen kehukseen. Tärkeää olisi myös tarkastella hajontaa sellaisten termien kohdalla, joista on sekä mansin- että venäjänkielinen ja kenties lisäksi myös kaksikielinen variantti.

Tämänkokoinen aineisto antaa aiheesta yleiskuvan, mutta toisaalta tässä käytetty aineisto on sen verran suppea, että sen ulkopuolelle on luultavasti jäänyt mielenkiintoisia yksittäistapauksia. Tässä todettujen suuntaviivojen avulla on myös tarkoitus jatkossa kerätä laajempia korpuksia yksittäisistä ilmiöistä ja tarkastella niitä detaljitasonla.

Lyhenteet

DIM	deminutiivi	PL	monikko
DU	duaali	PRES	preesens
INF	infinitiivi	PST	mennyt aika
INSTR	instrumentaali	PTCP	partisiippi
LAT	latiivi	SG	yksikkö
LOC	lokatiivi	TRANSL	translatiivi

Lähteet

- BAKRÓ-NAGY, MARIANNE 2018: Mansi loanword phonology: A historical approach to the typology of repair strategies in Russian loanwords in Mansi. – *Boundaries crossed, at the interfaces of morphosyntax, phonology, pragmatics and semantics*. Studies on Natural Language and Linguistic Theory 94. 51–66.
- BOLGANBAEV, A. 1988: *Lexicology Kazakh language*. Almaty: Mektep.
- FISCHER, R. 1998: *Lexical change in present-day English: A corpus-based study of the motivation, institutionalization, and productivity of creative neologisms*. Tübingen: Narr.
- HELFRICH, U. 1993: *Neologismen auf dem Prüfstand. Ein Modell zur Ermittlung der Akzeptanz französischer Neologismen*. Wilhelmsfeld: Gottfried Egert.
- HÄKKINEN, KAISA 1997: *Mistä sanat tulevat?* Tietolipas 117. Toinen painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KÁLMÁN, BÉLA 1961: *Die russischen Lehnwörter im Wogulischen*. Budapest: Akadémiai kiadó.
- SMYK-BHATTACHARJEE, DOROTA 2009: *Lexical innovation on the Internet: Neologisms in blogs*. Doctoral Thesis. Faculty of Arts, University of Zurich.